"Droschak"
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

Adresse:
Rédaction du "Droschak"
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ" ՕՐԳԱՆ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ս. ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆԸ

(ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԱՃԿԵՐԷՆԷՆ)

Օսմանցինե՛ր,

Կը տեսնենք՝ թէ ահով վախով ժամանակ անցնելով և ասոր պատճառ եղող բռնաւորներուն գլուխ ծռելով, կամ խրատներ կարդալով, ինչպիսի սարսափելի հետեւանքներ առաջ կուգան։ Մանաւանդ ամէնքնիս ալ գիտենք, որ նա՝ հարամկաթնակեր Համիտը պատահածը գզելու կատղածութեան աստիճանին հասած է։

Օսմանցինե՛ր, յայտնի է՝ թէ կատղած շուն մը սպաննելը անհրաժեշտ է։ Ա՛րդ, „Օսմանեան Յեղափոխական Կուսակցութիւնը", որ մինչև ցարդ կզգուշանար արիւնահեղութենէ, հաստատապէս որոշած է հարստահարիչներուն չափը ցուցնելու և հարստահարեալներուն վրէժը լուծելու համար՝ զէնքի դիմել։ Ուր որ ալ ըլլայ, առաջին առիթը ներկայացածին, կռուոյ ասպարէզը պիտի նետուի։ Ուրեմն, օսմանեան սիրտ կրողներ, յուսով ենք, որ յ ե ղ ա փ ո խ ո ւ թ ի ւ ն բառը խորթ չի հնչեր ձեր ականջին և նկատելով մեզ՝ իբրև պարտաճանաչ ու պատուաճանաչ, ժամ առաջ կը կատարէք արդարութեան ու մարդկութեան ձեր վրայ դրած պարտականութիւնը։

Նախ և առաջ սա ալ կուզենք յայտնել՝ թէ մեր մասին ով որ գէշ խօսի, կրցած մէկ բանը եթէ մեր առաջարկած պարագային չի կատարէ, մանաւանդ — բացի անարդարանքի դրօշմը կրող մեծ ու պզտիկ լրտեսները — եթէ ոստիկանութիւնը կամ զինւորականութիւնը յանդգնի մեր ճամբան խափանել, մահը միայն կարող պիտի ըլլայ մեզ բաժանել։ Այո՛, պիտի մեռնինք, պիտի կոտորենք, այրենք ու քանդենք. մարդէ վախ չունինք։ Սրտերն ու խիղճերը շատոնց արդէն համաձայն են ատոր։ Արդէն օրէնքը, կրօնական վճիռները շատ ուղիղ ու պարզ կերպով ցոյց կուտան մեր գնալիք ճամբան... Ուրիշ ճար չիկայ։

Ո՛չ միայն քանի մը սև հոգիները շանսատակ հանելու և գազանաբարոյ փադիշահին Եըլտըզը քանդելու և անոր մոխիրներն օդին մէջ տարտղնող ուժանակներով սպառազինուած ենք, այլև ժողովրդին փրկութեան համար ամէ՛ն զոհողութիւն յանձն առած ենք։

Ո՛վ բռնակալութեան ճնշումէն ազատուիլ ջանացող, բայց արիւն թափել չուզող հայրենակիցներ, եկէ՛ք Բ. Դուռը՝ կամ նահանգներու կառավարական պալատները լեցուեցէք. եթէ հարկ է, քաշեցէ՛ք բիրերը, սուրերը, մի՛ վախնաք... զի մէկ մազերնուդ դպչող վատերուն հոգին մեր ձեռքն է։ Այո՛, ոտքի կանգնէ, ո՛վ ժողովուրդ, որ մինչև ցարդ գլխիկոր մնացած ես, քչիկ մը ցոյց տուր օսմանեան կորովդ, և սրբէ ամէն կողմէ մեր ճակտին նետուած սա նախատինքը՝ թէ „նոր օսմանցիները չունին հին օսմանցիներու արիւնը"։ Մեր հայրենակից հայերէն օրինակ առէք, որպէս զի անցեալները գործուած յանցանքը քաւելի, ձեռքերնիդ անոնց երկնցուցէք։ Եթէ պատիւներուդ չէք կերցներ ետևնուն գնալ, առաջևնին ինկէք... Ի՛նչ դառն է... այս չափ տարի է մէկզմէկու հետ ապրող, միևնոյն հողին վրայ մեծցող մեր եղբայրներուն հետ երես երեսի չենք կըրնար նայիլ։

Ցնցուեցէ՛ք, օսմանցիներ, գոնէ Աստուծոյ երկիւղով ցնցուեցէք, և սրտի հաստատակամութիւնով մէկդի նետեցէք սա ստրկութեան բեռը։ Այդ թուլասրտութիւնը վայել չէ օսմանցիութեան և մուսուլմանութեան, արդարև արատ մ'է։ Չէ՞ք լսեր. բռնակալ կառավարութեան անգթութիւններուն զոհ գնացող հայրեր, մայրեր, եղբայրներ և զաւակներ երկրէն ու երկինքէն „վրէ՛ժ, վրէ՛ժ" կաղաղակեն։

Գոռացէ՛ք, մռնչեցէ՛ք օսմանցիներ... Կեցած տեղերնիդ մի՛ գամուիք մնաք, օգնութեան հասէք տուրքերու տակ ճնշուած թշուառներուն, ծերերուն ու կորիճներուն, որոնք քաղաքական, իրաւ կամ անիրաւ, պատճառներով կը ձերբակալուին, առանց անոնց ընտանիքին ու զաւակներու ողբ ու կոծին ուշ դնելու։ Բզքտեցէ՛ք ձեր գլխուն փորձանք եղող դահիճները, որպէս զի ձեռք-ձեռքի տալով հրապարակը իսկոյն մաքրուի, որպէս զի բոլոր օսմանցիները, որոնք բանտերուն, աքսորներուն, նոյն իսկ Անատոլիի, Արաբիոյ և Րումէլիի առատաբեր վայրերուն մէջ անօթութեան ու թշուառութեան մէջ կը հեծեն, քիչ մը անդորրութեան երես տեսնեն։

Ասկէց վերջը „իրաւունք կամ մահ“ գոչելով, վճռապէս գործի պիտի ձեռնարկենք, արմատախիլ ընելով սա բռնակալ կառավարութիւնը և հաստատելով „Խորհրդարանը“։

Գիտցած ըլլաք, մենք անմեղ ենք այլևս։

ՎԵՐՋԱՊԷՍ

Երկար ժամանակից ի վեր անհամբեր սպասող ձայնը վերջապէս հնչեց։ Մեր առաջն է ահա „Օսմանեան Յեղափոխական Կուսակցութեան“ անդրանիկ շրջաբերականը, որն իր բացարձակ յեղափոխական ոգով նոր դարագլուխ է կազմում օսմանեան ազգի համար։ Դարերից ի վեր անշարժ, տգէտ, անզգայ հռչակած օսմանեան ազգը ոտ է դրել այսօր իսկական յեղափոխական ուղիի վրայ. նա իր համարձակ զաւակների բերանով հաստատում է լուսաւոր մարդկութեան դիմաց, որ ինքը վաղեմի անփոյթ, իր ցաւերին անգիտակ, առաջադիմութիւնից խորշող, կամ լուռ ու մունջ տանջւող և գթութիւն աղերսող ժողովուրդը չէ այլ և։ նա սկսել է ճանաչել իր դժբախտութեան բուն արմատը, տապարը ձեռքին դիմում է այդ արմատին և անձնազոհութեան ճանապարհով ձգտում իր անդորրութեան։

Այս ձայնը վաղուց պէտք է հնչէր. օսմանցիները վաղուց պէտք է հետևէին հայերիս օրինակին. դարերի ընթացքում բռնակալութիւնը ջանքեր չի խնայել յեղափոխութեան սերմերի համար պարարտ հող պատրաստելու։ Բայց երկար ժամանակ օսմանեան ազգը չէր կարողանում լսել և հաւատալ հայ յեղափոխականներիս. երկար ժամանակ մենք ապարդիւն ջանքեր էինք թափում՝ ցոյց տալու, թէ մեր ձգտումը չէ ձեռք բերել որ և է գերիշխանութիւն, մեր լծի տակ ձգել մահմեդական տարրը, այլ մեր նպատակն է պարզապէս Տաճկահայաստանի ազատութիւնը, նրա մէջ ապրող բոլոր ազգերի բարեկեցութիւնը։ Կուի ասպարէզում թէ՛ գործով և թէ՛ խօսքով մենք ցոյց էինք տալիս ամեն մի քայլափոխում, որ մեր կռիւը մահմեդական ժողովրդի դէմ չէ, այլ այն կառավարութեան, որի լծի տակ հեծում է նոյն այդ ժողովուրդը։ Դառը կսկիծ էր տիրում մեր սրտին, երբ մեր ընկերները՝ ամենալայն գաղափարներով տոգորուած, աշխատաւոր ժողովրդի ազատութեան գործին հոգով-սրտով նուիրուած՝ տանջւում, ընկնում, նահատակւում՝ էին այն մարդկանց ձեռքով, որոնց դէմ նրանք ոչ մի թշնամական զգացմունք չունէին, որոնց դրութեան բարւոքման համար նրանք թողել էին իրենց անդորր կեանքը և նետուել յեղափոխական տատասկոտ ասպարէզը։

Մահմեդական տարրը մեզ չէր հասկանում, սակայն մենք չէինք վհատում։ Դեռ համաճաքակ կոտորածներից շատ առաջ, նկատելով սուլթանի գաղտնի պատրաստութիւնները, մահմեդական ամբոխի անմիտ գրգռումը, մենք նախագուշակեցինք հայ ազգի գլխին գալիք չարիքը և յուսահատական կոչ արինք՝ այդ չարիքի առաջը գէթ մասամբ առնելու համար՝ հասկացնել տանք մեզ մահմեդական ամբոխին։ Մենք հրաւիրեցինք հայ յեղափոխական երիտասարդութիւնը՝ ձեռք տալ „Երիտասարդ Թիւրքիային“, որը մեր խորին համոզմամբ վաղ թէ ուշ պէտք է իր ձեռքը առնէր յեղափոխական կարմիր դրօշակը։ Սակայն ի զուր. մեր կեանքն այնպիսի հսկայական քայլերով առաջ ընթացաւ, սուլթանն այնպիսի եռանդով գործեց և հայ ազգի ու մահմեդականների մէջ եղած անդունդն այնպիսի խորութեամբ բացւեց, որ ոչ մի հնար չմնաց ոչ հասկացնելու և ոչ հասկանալու...

Մահմեդական տարրի լաւագոյն մասին պարզած մեր ձեռքը կամ ճնում էր օդի մէջ, կամ հանդիպում էր կուրացած ամբոխի սրին ու կրակին։

Ճիշդ է, օսմանեան ժողովրդի յառաջադէմ մասն անկարող էր հանդիսանում իր ողբալի դրութեան դարմանը շուտով գտնելու. ճիշդ է, որ մեր արած ջանքերը խորտակւում էին սուլթանի մեքենայութիւններին հանդիպելով, բայց ճիշդ է և այն, որ դարձեալ նոյն այդ սուլթանն էր, որ իր անլուր գազանութիւններով բացեց վերջապէս օսմանեան երիտասարդութեան աչքը, ոչնչացրեց այն անդունդը, որ բաժանում էր նրան հայ յեղափոխութիւնից և դրեց նրան իր կոչման բարձրութեան վրայ։

Մեծ է զօրութիւնն սուլթանի... նա էր, որ ոչխար-հային գազան դարձրեց ու նրա թաթերը ճանկերով զինեց. նա է, որ այսօր խալիֆային հլու-հպատակ տաճկին ձգեց յեղափոխութեան գիրկը և ռումբ դրեց նրա ձեռքը։

Այսօր տաճիկն է, որ յանուն տուրքերի տակ ճնշւող թշւառների գոչ է անում իր ժողովրդին և հրաւիրում նրան „սպանել կատղած շանը“, խորտակել Բ. Դուռը, կառավարչական հիմարկութիւնները... նա է, որ յայտարարում է, թէ ժողովրդի փրկութեան համար ամեն զոհողութիւն յանձն է առած. նա է վերջապէս, որ հրաւիրում է օրինակ առնել հայերից և ձեռք մեկնելով մեզ, քաւել անցեալում գործած յանցանքը։

Մենք կընդունենք մեզ պարզած ձեռքը. նա շաղախուած է անթիւ թշւառների աղի-արտասուքով, ներկուած մեր եղբայրների, մեր քոյրերի, մեր գաղափարական ընկերների թանկագին, սուրբ արիւնով. բայց մենք կընդունենք։ Եւ բարոյական իրաւունք չունենք մերժելու, երբ ձեռքը այդ մեկնում է անկեղծօրէն, երբ մեկնողը

խոստովանում է իր յանցանքները և ձգտում նրանց քաւելու։

Օսմանեան Ցեղափոխական Կուսակցութիւնը Ռուբիկոնը անցել է։ Նրա համարձակ ու վստահ ձայնն արձագանք կը գտնի երկրի զանազան մասերում ցրուած, պատեհ առիթի սպասող, գրգռուած ու վրէժխնդրութեան ծարաւ սրտերում։ Տաճիկ յեղափոխութիւնը կը լայնանայ, և մենք յուսով ենք, որ օսմանցի տարրը, երկար ժամանակ բռնակալութեան ձեռքին խաղալիք դառնալուց յետոյ, այսօր սթափուած՝ աւելի կատաղաբար հարուածներ կը թափի իր արիւնը ծծողի գլխին. մենք յուսով ենք, որ հազարաւոր անմեղների անարատ արիւնով շաղախուած ձեռքը կը մաքրուի և կը մաքրուի անպատճառ մեծ ու փոքր սուլթանների արեան մէջ թաթախելով. մենք յուսով ենք վերջապէս, որ այսօր „միևնոյն հողի վրայ մեծցող եղբայրներուն հետ երես երեսի նայել չհամարձակող“ տաճիկ յեղափոխականը իրականապէս իր ազգի յանցանքները քաւելուց յետոյ, պարզ երեսով կը մօտենայ մեզ և արդէն մաքրած ձեռքը մեզ մեկնելով՝ կաշխատի մեզ հետ յանուն բոլոր հայածեալների և կը կուի ընդդէմ ամեն տեսակ կեղեքիչների։

Սպասում ենք, որ Օսմանեան Ցեղափոխական Կուսակցութեան խօսքին շուտով հետևի գործը։

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԴՈՒԿԱՅԻՆ ԽՄԲԻ ԿՌԻՒԸ ԱԽՈՌԿԱՑ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ

—

Մեզ հետ պաշար վերցնելով՝ Վարագից ճանապարհ ընկանք դէպի սահմանագլուխ. երկրորդ օրը՝ լոյս երրորդ գնում էինք դէպի Ախոռիկ։ Այժմ 31 հոգի էինք. քաղաքից մեզ հետ նոր մարդիկ էլ էին միացել. 31 հոգին բաւական շատ էր, բազմաշատ քրդերի դաշտերում զգալի հետքեր թողնելու. իսկ այդ քրդերը, որ շան հոտառութիւն ունին, իսկոյն և եթ որոշում են ֆէդայիների ոտնատեղերը։ Ընայելով, որ թրջած էինք և ճանապարհը ցեխ էր, մենք անընդհատ և արագաբաց էինք քայլում, պատճառը ցերեկւայ դիրքի հեռաւորութիւնն էր։ 15 օրւայ տաժանելի ճանապարհը մեզ ուժասպառ էր արած. բայց կարիքը իր պահանջներն ունի և մենք հպատակւում էինք։

Ախոռկայի մօտ, լոյսին 2 ժամ մնացած՝ յանկարծ մեր յառաջախաղ մարդկանց միջից քրդերէն խօսելու ձայներ լսեցինք. ճանապարհը շեղեցինք դէպի աջ, յետոյ կրկին ուղղեցանք. քիչ հեռու կանգնած էր մի քիւրդ. „ո՞վ է“, հարցրինք յառաջագնացներից, „ոչինչ, պատասխանեցին նրանք, քիւրդ է. հարցրեց՝ ո՞ւր էք գնում, ասացինք „ասկեարներ“ ենք. յետոյ միայն մոտածեցինք, որ այդ պատասխանը խիստ անբաւարար է, այլ պէտք էր ուղղակի բռնել քրդին ու սպանել. ուշ էր. քրդի տուած օգուտն այն եղաւ, որ մենք աւելի արագ սկսեցինք քայլել, այնպէս որ առաւօտու դէմ հազիւ միայն Ախոռկայ սարի տակ էինք, 12 ժամ անընդհատ քայլելուց յետոյ։ Մինչդեռ մենք ճիգ էինք թափում ըստ կարելոյն շուտով բարձրանալ, ուղղեցոյցը յայտնեց, որ այդ տեղերում մեզ սատանան անգամ՝ չի տեսնիլ, որովհետև այնտեղով անցուդարձ քիչ է լինում. ուստի հանգստանալով, դանդաղ քայլերով ելանք սարը, և մտանք մի ահագին անձաւի մէջ, մի քիչ չորացնելու մեր շորերը և քնել. բայց թրջուած մարդը կարող է քնել։ Երկու ժամու չափ այդտեղ մնացինք, յետոյ դուրս եկանք և ձորն իջանք, որտեղից էլ պէտք է հանդիպակաց բարձրութիւնն իջնէինք և շրջէինք միւս կողմը. այդ չարինք. շատ էինք յոգնած և նորից անձրև էր սպառնում. նստեցինք ձորում, մինչև անգամ կրակ էլ արինք, փոքր ի շատէ չորացնելու համար մեր դժբախտ շորերը, որոնց միայն թրջուելն էր վիճակուած։

Կէսօրից հազիւ մի ժամ անցել էր. զանազան մտածմունքներից յետոյ, որոշեցինք այդ գիշերը շրջակայ լեռներում անցկացնել. մեր դիմաց երկու քարանձաւ էին երևում, 2 հոգի մեզանից գնացին, իսկ մենք շրջապատեցանք խոտի ծղոտներից արած կրակի շուրջը։

„Հո՞յ, հո՞յ“—լերան կատարից լսեցինք խառն ի խուռն աղաղակներ. ուշադրութիւնս դարձրինք վերև. ձիաւոր զինուորները սև մրջիւնների նման սփռուել էին մեր դիմացի սարի վրայ։ Նրանց յիմարութիւնը մեզ զարմացրեց. եթէ ուզենային կարող էին առանց իրենց գոռում-գոչիւններով մեզ իմացնելու իրենց գոյութիւնը, յետ դառնալ և միւս կողմից թիկունքից յարձակուելով, ահագին հարուած հասցնել մեզ, որ, հարկաւ, անհոգ նստած կը լինէինք ձորի մէջ։ Բայց երբ տեսանք իրենց, առանց ժամանակ կորցնելու սկսեցինք սարը բարձրանալ, դիրքեր բռնելու համար։ Այդ միջոցին սկսուեց անձրևը. սակայն այդ չէր կարող մեզ արգելք լինել՝ դիրքերնիս շուտով գրաւելու. կէս ժամից յետոյ մենք արդէն լերան վրայ էինք, քարերի յետև 3-4 տեղ դիրք բռնեցինք, միևնոյն ժամանակ հակառակ կողմից բարձրացաւ ձիաւորները և մեր դիմացի քարերում դիրք հաստատեցին։

Սկսուեց կռիւը։ Իսկապէս՝ այս անգամ կռիւ էր, այն ևս սոսկալի կռիւ։ Հրացանները երկու կողմից ևս որոտալով՝ մեզ շրջապատող լերանց բարձունքներն էին դղրդեցնում. նրանց թնդիւնները ժայռերին զարկուելով՝ ահարկու արձագանքներով տարածւում էին երկարաձիգ բարձրութիւններում և խզւում անդնդախոր

ձորերի մէջ. այդ ձայները մեր պատերազմական երաժշտութիւնն էին կազմում, և մենք անարգելով կատաղի ցուրտն ու մանրափաթիլ, բքախառն ձիւնը, որոտացնում էինք մեր հրացանները, միևնոյն ժամանակ սլտագին աղաղակներ հանելով, երբ թշնամի ձիաւորը թամբից գետին էր պարզւում, իր պիղծ արիւնի մէջ խեղդուելով, կամ երբ դիրքի յետևից երևացողի գանգն էր ջարդւում, արիւնախառն ուղեղը քարերի փառաւոր ներկ դարձնելով։ Մենք կուռում էինք, ինչպէս կարող է կուռել բուռն ոգևորութեան մէջ գտնուող հայդուկը, որի աչքում իր կեանքը մաղաչափ նշանակութիւն չունի. ձիւնախառն քամու շվվոցի և հրացանների բոմբիւնների հետ միացրած մեր ձայները, մենք երգում էինք, և, կարծես կրկնակի ոյժ ու զօրութիւն ստացած, դիրքից դիրք, քարից քար անցնում, գնդակներ տեղալով հակառակորդների գլխներին . . .

Մութն ընկաւ. կռիւը դադարեց. յաղթութիւնը փառաւոր էր. մերոնցից մի կաթիլ արիւն անգամ չընկաւ, մեր 12-14 հոգի և մէկ միլեազիմ կորցրած թշնամոյ այրած սրտերը հովացնելու։

ՎԱՆ

11/23 դեկտեմբեր 96 թ.

—

Ուրախալի երևոյթներ շատ կան։

Մեր վերջին կռիւները զուր չանցան. ժողովուրդը լիովին սթափուեցաւ, մեծ համակրանք կը ցուցնէ դէպի յեղափոխականը և յեղափոխութիւնը։ Ըստ երևոյթին մէջ հասկցեր է, որ հայի փրկութիւնը միայն յեղափոխութեամբ կըլլայ։ Ոգևորութեան յայտնի նշաններ կերևան։

Ցունիսին բանտարկուած օրիորդ Զարուհի Տէրոյեան արձակուած է 60 ոսկիի երաշխաւորութեամբ։

Կառավարութիւնը այստեղ ալ հայ պոլիսներ կը գրէ և գայմագամներու մուավիններ կը նշանակէ։

Մօտ ժամանակներս մեր քաղաքը եկան երկու ռուս քննիչներ, ասկէ Բաղէշ անցան, անկէ ո՞ւր գացին՝ յայտնի չէ։

Կառավարութիւնը թոյլ է, բոլորովին խաղաղ տրամադրութեան մէջ, հանդարտութիւն է ամենուրեք։ Նայինք՝ վերջը ինչ կըլլայ . . .

* * *

Վանայ վերջին հերոսական կռիւին մասնակցող մեր ընկեր հայդուկներից մի երկուսը ապահով տեղ են հասցրել իրենց վրայ արձակած թնդանօթի ռումբերից մէկը, իբրև փայլուն յիշատակ այդ անհաւասար կռիւ։ Դա կը լինի պերճախօս ապացոյց ոչ այնքան հայդուկների յանդուգն անվեհերութեան, որքան իրենց դէմ դուրս եկած բազմաթիւ զինուորական գնդերի ապշութեան և հարեմական կառավարութեան կատարեալ լքման։

ՆԱՄԱԿ ՊՈԼՍԻՑ

18/30 դեկտեմբեր 96 թ.

—

Վաղուց է, որ կը ջանայի գրել և „Դրօշակ"-ի ընթերցողներուն հետաքրքրութեանը փոքրիկ բաւականութիւն մը տալ, բայց մինչև ցարդ չէր յաջողուր։

Պոլսոյ քաղաքական շրջաններուն մէջ Բաբելոնեան իրարանցում մը կը տիրէ։ Նելիդով գալէն վերջ քանի մը անգամ պալատ գնաց, կըսեն, որ իբր թէ այս անգամ այնքան անուշ չի խօսիր սուլթանին հետ։ Միայն բան մը ամենքն ալ կը հաստատեն, այն է, որ Ռուսը կուզէ միայն իր ուզած կերպով վերջ տալ Հայկական Սարսափներուն։

Արդէն յայտնի է, որ Տատեան Արթին փաշային ջանքով Օրմանեան պատրիարք եղաւ։ Այդ մարդը այնքան ալ որոշ մարդ մը չէ, թէև կըսուի, որ—իբր Ճիզիտական դպրոցի մէջ ուսած, կրթուած մարդ մը—բաւական դիպլօմատ է, բայց վերջը տեսնենք։

Այսօր պաշտօնապէս Օրմանեան և Տատեան միջնորդ կը հանդիսանան հայ ժողովրդին և մեր արիւնը լափող սուլթանին միջև։ Տեսնենք, կրնա՞ն մեզ հաշտեցնել։

Հայ յեղափոխականներուս լաւ ծանօթ Նազըմ փաշան և անոր օգնականը՝ Հիւսէին պէյ ասպարեզէն իջան. մէկը աքսորի ենթարկուեցաւ, միւսը կըսեն, թէ նահանգապետ է նշանակուած։

Նազըմին յաջորդող Շէֆիկ պէյը նորամուծութիւններ կընէ ոստիկանական նախարարութեան մէջ և Նազըմի հաւասար եռանդով „Երիտասարդ Թիւրքերուն" համակրողները կը ձերբակալէ։ Այժմ սուլթանը աւելի անհանգիստ է, որովհետև հայ յեղափոխականներու հետ ասպարէզ կուգան և Թիւրքերը։ Ի հարկ է երկու թշնամու հետ կռիւը աւելի դժուար է արդէն ջախջախուած, մոլորուած և հաշիւը կորուցած կառավարութեան մը համար։

Ոստիկանական նոր Նախարարը շրջաբերական մը ղրկեց բոլոր պանդոկներու, խաներու տէրերուն, որպէսզի յաճախորդներէն անցագիր պահանջեն ու իրենց քով պահեն և մեկնելու ատեննին միայն, ոստիկանութեան իմաց տալէ յետոյ, անցագիրը տիրոջը դարձնեն։

Կըսուի թէ „Երիտասարդ Թիւրքերու" գործելուն տակտիկան պիտի փոխուի։

Ամիստիայի առիթով հայերը խումբ-խումբ կազատուին։ Նախ անոնց լուսանկարները կը հանեն, ապա պատրիարքի երդմնագրերով երդուեցնել տալով պատրիարքին քով՝ ազատ կը թողուն։ Ազատուողներուն մէջ կան 5-15 տարով դատապարտեալներ։ Այդ պաշտօնական երդմնագիրը ի միջի այլոց սա հատուածը կը պարունակէ՝ „Հաւատարիմ պիտի մնամ սուլթանին այնպէս, ինչպէս մինչև այժմ եղած եմ"։

Մենք ալ կուխտենք յանուն Աղլահին, յանուն մար-

գարէին և Մեծ-Մարդասպանին արևուն, որ հաւատարիմ պիտի մնանք այնպէս, ինչպէս մինչև այժմ եղեր ենք...

Բանտարկեալներու կրած տանջանքներու մասին հարկ չկայ երկար կանգ առնելու։ Դժոխքը մարդկային լայնկեկ երևակայութեան վերացական ստեղծագործութիւն է, իսկ մեր իրական կեանքը փորձով ցոյց տուաւ, թէ սուլթանի կառավարութիւն ընդունակ է նսեմացնելու այն երեւակայական դժոխքը։ Այս չափը կը բաւէ ձեզի հասկցնելու։

Հիմա սկսած են հայերուն տները գրել. ամէն տան մէջ քանի տղամարդ կայ, ինչով կզբաղին, կարձանագրեն։ Ամէն կերպ կը ջանան հային այնպիսի դրութեան մէջ դնել, որ հասկնան անոնց ամէն մէկ շարժումը։ Առ այժմ Բանկալթիի տները կը գրեն։

Պուլկարիայ գաղթած հայերը կը վերադառնան. որոնք հարց ու փորձի ենթարկուելէ յետոյ իրենց տունները կերթան։

***

1/13 յունվար 97 թ.

Նախորդ նամակովս հաղորդեր էի բանտարկեալներու արձակման լուրը։ Բայց բանտը կը մնան դեռ 34 մահուան դատապարտուածներ, 12 անվճիռներ և մէկ քահանայ՝ Աֆիոն-Գարահիսարէն բերուած. պարզ զբպարտութեան զոհ է վերջինս։ Ձենք հասկնար, թէ ինչ կը դառնայ մեր պատրիարքարանի ու նախարարաց շուրջը։ Մէկ կողմէն ընդհանուր ներման իրատէն կարձակէ սուլթանը, միւս կողմէ անվճիռները կը մնան դեռ բանտերը։ Հապա՞ գաւառները։ Երիզայի բանտարկեալները անշարժ կը մնան դեռ զնտաններուն մէջ։ Քանի՞ անգամներ դիմումներ եղան պատրիարքարան. միշտ միևնոյն պատասխանը,—թէ կաշխատինք միսներուն համար ալ։

Արդեօք ի՞նչ մեկնութիւն տանք նոր ձերբակալութեանց. անցեալները քանի մը արձակուածներ կրկին հարցաքննութեան տարին ու գիշեր մը պահելէն ետքը, պատրիարքարանի միջոցաւ նորէն արձակուեցան։ Նոր աքսորի ձայներ կը լսուին։

Կուզէ՞ք ոստիկանութեան հարցաքննութեան մասին նմոյշներ։ — Պատմեմ՝ համառօտակի։

Առաջին պայման՝ հարցաքննութեան կը տանին միշտ գիշերը, ժամը 4-5-էն վերջը։ Ոստիկանութեան տնօրէնը կսկսի հարցաքննել. նախնական սովորական հարցերէն յետոյ տաճկական պաշտօնեայի յատուկ ժպիտով, կեղծ անուշութեամբ ու շողոքորթութեամբ միայն „սէոյլէ՛“ (խօսէ) կըսէ, իբր թէ ամբաստանեալը գիտէ արդէն, թէ ինչ պէտք է խօսիլ։ Եւ մի՛ ապրացէ, եթէ փոքրիկ համոզում մը գոյացուցեր է իր մէջ, թէ մեղապարտ ես, կսկսի մէկ-երկու ժամ աղերսել այնպէս՝ որ կարծես մուրացկան լինի. իսկ կը տեսնէ՝ թէ աղերսանքով չկրցաւ բան մը փրշնել, կսկսի հակառակը։ Յանկարծակի կը բռնկի և կը պոռայ, որ բերեն „թէրճիմանը“ (թարգմանը)։ Խեղճ ամբաստանեալը չի հասկնար, թէ այդ ինչ թէրճիման է. ժամանակ ալ չի մնար մտածելու։ Կը բերեն մեծ փայտ մը և կսկսին սոսկալի ծեծը, համեմած փողոցային ամենակեղտոտ հայհոյանքներով։ Նախարարին երկրորդը անընդհատ կը ծեծէ ու կը ծեծէ, մինչև որ յոգնի։ Կը նստի, նորէն կը պոռկտայ „սէոյլէ՛“։ Մերժողական պատասխանէն յետոյ դարձեալ ծեծ և հայհոյանք։ Այսպէս 2 ժամ տանջելէ յետոյ ոչ մի պատասխան ստանալով՝ բանտ կուղարկեն կրկին։

Երկրորդ գիշերը դարձեալ կը տանին, ու կսկսի միևնոյն յանկերգը „սէոյլէ“։ Ձեղա՞ւ.— կը բերեն այս անգամ ուրիշ փայտ մը։ Մոռցայ ըսելու, որ իւրաքանչիւր փայտ իր յատուկ անունը ունի։ Առաջին փայտի անունը, ինչպէս ըսի, թէրճիման է։ Երկրորդը „դաշնակցական“ անունը կը կրէ։ Այս անունը հայերէն և թիւրքերէն գրուած է փայտին վրայ։ Այս վերջինը՝ մէջը մեծ մատի հաստութեամբ երկաթ մ՚է, վրան հաստ կարծր կաշի անցուցած, որու մինակ իրեն ծանրութեամբ իջնելը կը բաւէ. հապա՞ վայրենի ուժով որ զարնեն... ծեծի ատեն ոստիկանները դատապարտեալը լաւ մը բռնած, երբ ուրիշ պաշտօնեաներ ու ոստիկանք հանդիսատես են, կսկսին զայն հարուածել ու ծաղրել, ըսելով՝ թէ „ահա՛ ձեր սիրելի դաշնակցականը. ինչո՞ւ կը պոռաք՝ այս ձեր սուրբ հաւատքն էր. ասով կը պարծենայիք՝ թէ դաշնակցական ենք“, և այլն խօսքեր։ Կը զարմանային սակայն, որ ո՛չ մէկը կուլար։ „Ի՞նչ է այս, կըսէին, չեն ալ լար։ Ծո՛, ի՛նչ յամառ էք. եթէ թիւրքի մը ապտակ զարնենք՝ հայրը անգամ կը մատնէ“։

Երրորդը „փայտ կենացն“ է. հաստ ու ծանր փայտ մը է, բազուկի հաստութեամբ. սա ամենասոսկալին է։ Կան նաև զանազան գործիքներ, օրինակ, իրանը մէջքէն վար կախելու, ու այդ դրութեան մէջ սոսկալի կերպով ծեծելու համար. ձեռքերն ալ գելարանի մը տակ կը դնեն և կոլորեն և այլն և այլն, որն ըսեմ։ Բանտերուն մէջ ալ պահապաններն են, որոնք սոսկալի ծեծով միւսիրին պակասը կը լրացնեն։ Եւ ասոնք այն ժամանակներն էին, երբ դեսպանները գիշերները ցերեկ ըրած, սուլթանի հետ բարեկարգութեանց ծրագիրներ կը պատրաստէին, ու երբեմն անամօթաբար քննիչներ կուղարկէին բանտերի դրութեանց մասին տեղեկութիւններ առնելու. եկողը անշուշտ թիւրք մ՚էր. կամ ենթադրենք իրենցմէ ըլլայ, միևնոյն բանն է, որովհետև բանտերը հազար ու մի ծակ ու ծուկ, մութ խորշեր, զնտաններ, գետնափոր տեղեր ունին, զորս այցելուին բնաւ չեն ցոյց տար, այլ միայն մաքուր կարծուած „ղօվուշները“, սրահները, ուր բոլորը միացած՝ խմբովին բանտարկուած են։ Ի հարկէ, շատերը կը խաբուին ու նպաստաւոր լուրեր կը տանին։

Քանի մը շաբաթ առաջ Լօնտօնի ոստիկանութեան տնօրէնը (որ հոս էր) տեղւոյս բանտերուն այցելութեան եկած էր։ Սա Օսմանեան պանքայի տնօրէն Վինսընդի եղբայրն է։ Այդ մարդը մինակ ղօվուշների դռներէն ներս նայելով, բանտի եկեղեցին (սա Յունաց ժամանակէն մնացած փոքրիկ մատուռ մ՚է, որովհետև այդ կեդրոնական բանտը՝ ժամանակին յունաց հոգեւոր հաստատութիւն մ՚է եղած ուխտաւորներուն յատկացեալ, մէջն ալ փոքրիկ մատուռ մը) այցելելով՝ գոհ սրտով մեկնեցաւ, որ բանտի մէջ կրօնքի ազատութիւն ալ կը տիրէ... Սրատես անգլիացին հիացած մնաց... այնպէս որ, այդ հիացումը թիւրք թերթերուն մէջ արձագանք գտաւ։ Այս թիւրքերը լաւ ուսումնասիրած են եւրոպացիները և գիտեն անոնց հետ վարուելու խորամանկութիւնը կամ անոնց կովութիւնը։

ԹԻՒՐՔԻՈՅ ՇՈՒՐՋԸ

Արեւելեան հարցը ռուսական քաղաքականութիւն մը եղած է այժմ:

Ռուսաստանը կսպասէր այս օրին. անշուշտ աւելի սեւ օրերու կսպասէ դեռ: Ռուսիոյ ամենազօր կայսրութեան շահը կը պահանջէ, որ Արեւելեան հարցին ոչ ոք խառնուի, զի այդ իր ընական իրաւունքն է: Եւ այսօր այդ արջը իր թաթերուն տակ առած է սուլթանին գլուխը եւ իր ամբողջ կառավարական գոյութիւնը: Երկար ատեն շոյեց խալիֆային մօրուքը, քաջալերեց զայն, ամենանենգաւոր միջոցներով խաղցուց Եւրոպական տէրութիւնները, մինչեւ որ Թիւրքիան դրաւ այնպիսի ճահճային դրութեան մը մէջ, որ Հիւկոյի թշուառին պէս, քանի շարժի աւելի վար կը խրի:

Նելիտոֆ՝ Թիւրքիայի այդ չար ոգին, երբ մէկ կողմէն կը պնդէր տէրութեանց ներկայացուցիչներուն, որ սուլթանի վրայ ճնշում չի բանեցնեն, այլ ամեն բան անոր բարեհաճ քէյֆին ձգեն, միւս կողմէն մահմետական խալիֆային պատանքը կը կարէր: Երբ սուլթանը՝ աշխարհի առջեւ խաղք խայտառակ եղած, տեսաւ, որ ցարի կառավարութիւնն էր միայն, որ իրեն նենգաւոր ձեռքը կերկնցնէր, կուրօրէն նետեց ինքզինք անոր գիրկը եւ եղաւ ցարի ծառան:

Ռուսիա այնքան առաջ գնաց իր լրբութեանը մէջ, այնքան ուրախ է իր յաջողութեանը մէջ, որ երկու անգամ երկուք չորսի պէս կը հաւատայ, թէ Տաճկաստանի մասին դարերէ ի վեր հազար ու մէկ զուրգուրանքով սնուցած երազը կատարուելու ժամանակը հասած է: Պտուղը հասեր է, պէտք է կլլել: Երբ Փրանսա՝ իր դաշնակիցը եւ սեղանաւորը, առաջարկեց Թիւրքիոյ ելեւմուտքին բարեկարգութեան, նեղացաւ ցարի կառավարութիւնը, որ իր ոսկեզօծ երազները կուզէին խափանել, Թիւրքիոյ հիւանդութեան դարման տանելով:

Կըսեն՝ թէ Նելիտոֆ՝ Պետերսպուրկ վերջին այցելութեան ատեն իր կառավարութեան ներկայացուցեր է Պոլիսը եւ Ասիական եզերքները զինուորապէս գրաւելու յանդուգն ծրագիրը, բայց ելեւմտական վիճակը եւ յախուռն քաղաքականութեան մը հետեւանքները նկատելով մերժուեր է: Այդ առթիւ ցարը լեգէի պաշտօն մը հրամայեր է իր սիրական դեսպանին, որպէսզի աշխատի սուլթանէն բարենորոգումներ ձեռք բերել, բայց . . . առանց ճնշումի. այսինքն կարեւորութիւն չի տալ:

Հիմա մէջտեղը մարդ չի կայ. ամեն ինչ Ռուսիոյ քաղաքականութեան առանցքին վրայ կը դառնայ եւ օրւան հերոսներն են Նելիտոֆն ու սուլթանը: Հեռուէն ամեն մարդ ապշած կը նայի, այդ հերոսներու քաջագործութեանց վրայ եւ սակայն Սեւ-ծովու թուխպ ալիքներուն վրայէն ռուսական նաւերը դէպի Վոսփոր կը նային:

Երբ Նելիտոֆ ու սուլթանը գլուխ գլխի սակարկութեամբ զբաղած են, Թիւրքիան կսկսի զգալ իր անդառնալի կորուստը, կը հայհոյէ սուլթանին, որ իր տունը քանդելէն վերջը գնաց, իրմէ աւելի վայրագ կառավարութեան մը ձեռքը ինկաւ: Այդ կը յուսահատեցնէ երկրին ամենէն հեռատես ու սրտացաւ մարդիկը եւ կարծես կսկիծոտ համակերպութեամբ մը կսպասեն ճակատագրական րոպէին:

Թիւրքիոյ գոյութիւնը մազէ կախուած է: Այնքան մարդազոհերը յաջողութիւն չի պարգեւեցին խեղճ սուլթանին: Դրամ չի կայ եւ ժողովուրդը բարոյական վհատութեան եւ նիւթական սնանկութեան մատնուած է: Այդ ամենափինթի տիպարը խորամանկ ինքնակալութեան, որոյ միակ բարոյական դէմքն էր խաբել խաբուել, յայտնապէս կը տեսնէ վիհը, ուր դատապարտուած է գլորելու: Սակայն Համիտը դեռ քան մը մտադրած է ընել՝ ամբողջ երկիրը իր հետ ու զահավիժել. Նելիտոֆին յայտարարեր է, „եթէ ես խալիֆաներու վերջինը պիտի ըլլամ, չեմ ուզեր սակայն երկրորդ խտիւ մ' ըլլալ“:

„Թայմզ“ կըսէ, փող ճարելու համար սուլթանը միակ միջոց մը ունի, իր վարչութիւնը բարեկարգել ու ծախքերը նուազեցնել: Բայց կը յարէ, տարակուսելի է, որ Ապտիւլ-Համիտ կարողանայ այժմ ոեւ է բարենորոգում ընել, վասնզի իր ձեռքով իր տունը փլցուց:

Նոյնպէս լուր կը շրջի, թէ Թիւրքիոյ կամ լաւ եւս՝ սուլթանի ու Ռուսիոյ միջեւ գաղտնի դաշնադրութիւն մը կայ: Անոր պարագայի մէջ կենթադրենք՝ թէ այդ դաշնադրութեան ոգին սուլթանի անձին պահպանութիւնն ըլլալու է, ոչ երկրին:

Սակայն գերմանական թերթի մը տարածած անստոյգ լուրերուն նայելով, որ բաւական ցնցողական է, սուլթանը Նելիտոֆի ծայրայեղ պահանջներէ ընդդատեալ, դիմեր է երկու դեսպաններու միջնորդութեան, որպէսզի զինքը հաշտեցնեն Սոլզպըրիի հետ:

Ահա Ռուսիոյ գաղտագողի կամ յայտնի քաղաքականութիւնը Թիւրքիոյ եւ արեւելեան խնդրոյն նկատմամբ: Ժողովուրդները ջարդել տալ եւ յետոյ տէր կանգնիլ անոնց ժառանգութեան:

Դարուս քաղաքականութեան բարոյականը . . .

Հետաքրքրութեան համար Նելիտոֆի եւ ցարի տեսակցութենէն պզտիկ դրուագ մը կը հրատարակենք, զոր հաղորդած է մեզի անծանօթ ոգին:

Ցարը. Ի՞նչպէս, Թիւրքիոյ գործերը մեր ուզածին պէս կերթա՞ն:

Նելիտոֆ. Սքանչելի՜, ձեր օրով կը հասնինք մեր իղձերին:

Ցար. Պէտք եղածին պէս ջլատեցի՞ր Թիւրքիան:

Նելիտոֆ. Ողջ կողմը չթողուցի: Սուլթանը այնպէս մը լարած եմ, որ անվրէպ կործանում կը դիմէ: Ձեռքիս մէջ է Թիւրքիոյ հոգին. մեզի կը մնայ կազմ ու պատրաստ կենալ:

Ցար. Հայերն ի՞նչ եղան:

Նելիտոֆ. Հայերը բաւական բարոյական ու նիւթական ոյժ մ'էին երկրին մէջ, ջախջախել տուի նոյն իսկ սուլթանին ձեռքով: Թիւրքիան այսօր զերօ է, հայերուն կոտորածը մեր ապագայ տեսակէտով ալ լաւ է:

Ցար. Ըրէ, ինչ որ կը նպաստէ իմ կայսրութեանս մեծութեան, ջարդէ, շոյէ, կոտորել տուր եւայլն,

Նելիտոֆ. Պէտք է խաղցնել Եւրոպական դաշնակիցները, հակառակիլ ո՛ եւ է բարեկարգութեան, ճնշում չի բանեցնել սուլթանին վրայ եւ պաշտպանել, որովհետեւ այս սուլթանէն աւելի կործանարար փադիշահ չենք կարող գտնել: Բախտը բերաւ:

Բարեսիրտ թագուհին, որ ներկայ էր այդ ողբերգական խօսակցութեան, յանկարծ միջամտեց.—Արդեօք կարելի չէ՞, ըսաւ, մեղմ ձայնով մը, Հայաստանի թշուառացած որբերն ու այրիներն ալ կոտորել տալ, քանի որ անտէր, անօգնական են: Կազատին այս աշխարհի տառապանքներէն ու մարդկութեան խղճին վրայ բեռ չեն ըլլար:

Նելիտոֆ բարկացած ջղերով պատասխանեց.—Անոր ալ ժամանակը կուգայ:

Ցարը կուզէր ժպտիլ, բայց ժպիտը սառեցաւ իր դէմքին վրայ, երբ յանկարծ դիմացը երեւցաւ սա խօսքը՝ „Հռոմն ալ իր վերջին օրը տեսաւ“:

* * *

Ցաւալի է անշուշտ տեսնել, որ հազիւ պետութիւն մը յիմար սուլթանի մը ապիկար ձեռքերուն մէջ խաղալիք եղած կը տապլտկի մահուան ջղաձգութեան մէջ: Տեղէ մը ձեռնտուութեան յոյս չի կայ: Թիւրքերը՝ դարաւոր ստրկութեան տակ բթացած միտքեր, անզօր են իրենց դժնդակ վիճակը ըմբռնելու: Կարծես ամեն բան յանձնած են Դ ա տ է ր ի ն: Մռայլ է ապագան, չարիքը խոր արմատներ նետած է երկրին մէջ: Հաւաքական կամքի ուժով միայն թերեւս կարելի է սոսկալի վտանգին առաջքը առնել:

Դրան փորձառութիւնը ու երկրին ողբալի վիճակը ստեղծեց ուրեմն Թիւրք երիտասարդութեան մէջ գործնական յեղափոխական կուսակցութիւն մը: Հայկական ռումբերէն յետոյ՝ թրքական ռումբն է, որ պիտի պայթի Մեծ-Մարդասպանի գլխուն: Յեղափոխութեան փիլիսոփայութիւնը ռումբին կը յանգի. Ոճրագործ խալիֆան կամ պէտք է ինքնասպանութեամբ վերջ տայ իր արիւնարբու գոյութեան, կամ պէտք է փողոտի ժողովրդին վրէժխնդրութեան տապարին տակ: Ուրիշ ճար չի կայ:

Ճշմարիտ կատակ-ողբերգութիւն մ'է Թիւրքիոյ կացութիւնը: Դեսպանները դիմում կընեն Դրան Կրետէի մասին խոստումները կատարել եւ ժողովրդին պահանջներուն գոհացում տալ, սուլթանը մէյմէկ գահվէ կը խմցնէ անոնց ու կը ճամբէ. սպառնալիքներ կընեն, ինքն ալ կսպանէ հալածական ժողովրդին եւայլն, եւայլն: Այսպէս, մինչեւ որ երկու կողմէն մէկը ձանձրանայ: Բայց ինչպէս

կերեւի դեսպանները սկսած են քուսուլլահին կողմնցնել սուլթանի զօրեղ կամքին առջեւ: Դժբախտաբար երկիրը իր վեհապետին հաստատակամութիւնը չունի, խաղացքը կը բշէ, կը տանի:

Հիմա իբր թէ այդ արիւնոտ հողին վրայ բարենորոգումներ պիտի սկսին գործադրուիլ.--թէեւ բարենորոգում անունը կայ, ինք չի կայ, եւ . . . այս սուլթանին ձեռքով: Անհասկնալի է, թէ սպանիչ ձեռքը կարող է միանգամայն շինել:

Մարաշի վնդալետ Մազհար պէյի դատական խեղկատակութիւնը բաւ է ցուցնելու համար, թէ սուլթանը որքան քաղաքական արժէք կուտայ դեսպաններու պահանջին: Մազհար պէյ, որ սպանիչն էր Հայր Սալվատորի, անպարտ արձակւեցաւ զինուորական ատեանին կողմէ, թէեւ կըսեն, որ նորէն դատի պիտի կանչուի Գամպօնի պահանջման վրայ:

Հանօթօին ականջը խօսի: Շաբաթներ առաջ Ֆրանսական խորհրդարանին մէջ մեծ-մեծ կը ճառէր իր ազգին առջեւ, թէ ոճրագործ պէյը խստիւ պիտի պատժուի, որովհետեւ . . . Հանօթօի քաղաքական ներշնչումը այնպէս կը թելադրէր . . .

Իսկ Պոլիս սուլթանին լոյս երեսը տեսնելու եկած երկու չոկատ քիւրտերը, իրենց առատաձեռն վեհապետէն 9000 ոսկի պարգեւ ստանալով՝ վերադարձան իրենց շահատակութեան վայրը: Կըսեն՝ թէ, գանձը պարապ է, երբ մատնիչներ, դաւաճաններ, մարդասպաններ վարձատրելու գայ կարգը, Համիտը շուտով կը գտնէ: Բարթողիմէոս պէյին ալ, անոր տեղապահութեան համար 4000 դահեկան ամսական յատկացուցած է . . . նամիշաններ պահելու համար:

Սուլթանը իր անհուն ոճիրները վարագուրելու համար, ընդհանուր ներում շնորհեց հայ բանտարկեալներուն: Բայց ինչպէս Հռոմի „Ռոմա թերթը“ կըսէ, անգութ հեգնութիւն մ'է այդ ներումը, որ աւելի կոտորածին մասնակցող թիւրքերուն օգտին է՝ քան հայոց:

Եւ արդէն քանի՞ փող կարժէ այդ Մեծ-Մարդասպանին ներումը. անքաղաքական մարդու մը գործին կարելի՞ է քաղաքական արժէք տալ: Անմեղները ծերբակալել, յետոյ ի ձայն փողոյ կայսերական ներում շնորհել . . . քիչ մը մտածել կուտայ մեզի:

Սուլթանը վարձքի կսպասէ՞ արդեօք իր . . . վեհանձնութեան փոխարէն . . .

Այն խեղճերը, որոնք բանտերու դժոխային ամեն տանջանքները կրելէ յետոյ կազատուին, սուլթանի հակահրամանով բնիկ գաւառները կուղարկուին: Արդէն դեսպանները զգացուցած են փադիշահին, թէ այդ ընթացքը ընդհանուր ներման ոգւոյն հակառակ է:

Ինչպէս կերեւի պատրիարք եւ Արթին փաշա լաւ գործիք եղած են Եըլտըզին: Մեզի համար Արթին փաշա կամ պատրիարք նշանակութիւն չունին իսկապէս, ինչպէս մինչեւ հիմա ալ չեն ունեցած:

Այդ փաշան արիւնարբու՝ ժողովրդէն իր վեհապետին համար շնորհակալութեան ուղերձ կորզելու տեղ, թող հասկցնէ անոր՝ թէ վայրենութիւն է անմեղ ժողովուրդ մը խողխողել տալ, թէ զազանները զառազեղերու միայն արժանի են:

Հայի հացը, հայի փողը
Մինչեւ ե՞րբ սուլթանն ուտէ
Եւ զարշելի պեղծ բերանով
Հայ անունը անարգէ:

Արթին փաշան տղայական-սահմանադրական խաղերով ազգը թող չի խաղցնէ: Մեր ուլտիմատումը դեսպաններունին չի նմանիր:

Իսկ պատրիարքը գերմանական թերթի մը թղթակցին շը շինելով կըսէ՝ հայերը սուլթանէն գոհ են, հանգիստ կապրին՝ թէ յեղափոխականները ազգին կամքին հակառակ կը գործեն եւայլն: Պատրիարքը, որչափ գիտենք, մեռած եւ բնազանցական գաղափարներով այլասեռած մարդ մ'է. ի հարկին շողոքորթ, ի հարկին համակերպող, բայց ոչ բնաւ անձկուն բնութեան տէր. եւ ոչ ալ հաստատ ուղղութեան մը հետեւող:

Մենք կը կարծենք՝ թէ պատրիարքական իշխանութիւնը երբէք իրաւունք չի տար մէկուն այդքան յախուռն ըլլալ եւ ազգի մը նուիրական զգացումը, ինչպէս յեղափոխութիւնը, սրբապղծել, երբ այդ ազգը նոյն իսկ իր ծխացունչ աւերակներուն վրայ անվհատ եւ յուսալից կը մնայ: Ազգը երկերես պատրիարքներէ փորը կուշտ է:

Վանքի հաւ ուտողներուն վրայ, չենք գիտեր, ո՛րքան յոյս կարելի է դնել:

ԿՐԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Կրետէի խնդիրը մինչեւ այսօր Հայկական հարցի նման սպասում է իր վերջնական լուծման։ Ճիշտ է, թէեւ սուլթանը եւ Եւրոպական մեծ պետութիւնները արդէն մի որոշ համաձայնութեան եկած են այդ խնդրի նկատմամբ եւ նա արդէն վճռւած եւ Աբդուլ-Համիդի իրադէով կնքւած էր դեռ սրանից 5-6 ամիս առաջ, բայց չէ՞ որ այդ բոլորը . . . միմիայն թղթի վրայ էր։

Կրետէին խոստացած րէֆօրմներից գրեթէ դեռ ոչ մէկը չէ իրագործւած. ո՛չ մի հիմնական փոփոխութիւն չէ մըտցրւած կղզու կառավարչական մարմնու մէջ՝ չնայած այն փայլուն խոստումներին, որ տալիս եւ հաստատում էր սուլթանը Կրետական ապստամբութեանը վերջ դնելու համար։

Կրետացիք բողոքեցին մի քանի անգամ րէֆօրմների ձըգձգելու դէմ՝ Բայց անօգուտ։ Դիպլօմատիայի գործելու տակտիկան սուլթանի վերաբերմամբ վաղուց է յայտնի։ Փոխանակ դիմելու աւելի գործնական միջոցների՝ ուժի, միակ բանը, որի բարերար ազդեցութեան տակ սուլթանը անմիջապէս կիրագործէ իր խոստացածի նոյն իսկ կրկնապատիկը, դիպլօմատիան դրա փոխանակ բաւականանում է Բ. Դրան գրաւոր պահանջներ ուղարկելով. Բ. Դուռն էլ „այսօր-էգուց“ գցելով կամ երկդիմի պատասխաններով յետաձգում է րէֆօրմները։

Բայց ո՛չ. վերջին հեռագիրները հաղորդում են, որ Կրետական ժանդարմերիայի հարցը լուծւելու վրայ է։

Այդ նշանաւոր րէֆօրմի հարցը երկար ժամանակ ձգձըգւում էր։ Եւրոպական պետութիւնները պահանջում էին, որ յիշեալ ժանդարմերիայի մէջ պիտի մտնեն եւ զինւորական կրթութիւն ստացած այլազգիներ. բայց սուլթանը մերժում էր՝ յայտարարելով, որ նա ամբողջապէս պիտի բաղկացած լինի մահմեդականներից։ Դեսպանները անյողդողդ պնդում էին իրենց առաջարկութեան վրայ։ Մենք սպասում էինք, որ դեսպանները այս անգամ յաղթող կը հանդիսանան. բայց ո՛չ։ Այսօրւայ հեռագիրը հաղորդում է, որ այդ խնդիրը վճռւեցաւ, բայց աւելի յօգուտ սուլթանի։ Այնպէս որ ժանդարմերիան պիտի բաղկացած լինի բացառապէս մահմեդականներից, բաց առնելով մի քանի օտարահպատակ սպաներ, որոնք պիտի ընդունւեն միմիայն առժամանակեայ կերպով։ Սարը երկունքի մէջ էր եւ . . . մուկ ծնեց։

Իսկ թէ ե՞րբ եւ ի՞նչպէս, ի՞նչ ձեւով, ի՞նչ կերպ պիտի իրագործւեն Կրետական րէֆօրմների միւս յօդւածները, այդ էլ Ալլահն է խաբար։

Ահա թէ ի՛նչ արժէք. ի՛նչ գին ունեն Աբդուլի իրադէն, խոստումները՝ թո՛ղ իսկ կնքւած եւ հաստատւած մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչների ստորագրութեամբ։

Եւ այսպէս, իրերի դրութիւնը Կրետէ կղզում այժմ նոյնն է, ինչ որ ապստամբութիւնից առաջ էր. նա մազաչափ անգամ չէ փոխւած։

Սպանութիւններ, յարձակումներ տաճիկների կողմից պակաս չեն։ Ամսիս 3-ին, ինչպէս հեռագրում են Աթենքից „Դէյլի Նիւզ“-ին, մահմեդականները՝ դարան մտնելով Կրետէի մայրաքաղաք Կանէի մօտ, մի քանի անգամ հրացան են արձակում քրիստոնեաների վրայ. սրանից յետոյ տեղի է ունենում մի ընդհարում. սպանւում 2 տաճիկ եւ 1 քրիստոնեայ։ Նոյնանման դէպքեր պատահում են կղզու եւ այլ կէտերում։

Կանէում մեծ յուզում է տիրում։

Ընդհանուր անկաւականութիւնը գնալով օր օրի վրայ սատկանում, աճում է։

Կրետացիք՝ խաբած սուլթանից եւ մանաւանդ Եւրոպական դիպլոմատիայից, բարկութեամբ եւ վրէժխնդրութեամբ վառուած, լեցուած, վճռել են կրկին զէնքի դիմել. պատրաստութիւններ են տեսնւում։ Յեղափոխական Կոմիտէն արդէն յայտնել է Իտալիայի կամաւորներին՝ կազմ ու պատրաստ լինել եւ ապստամբութիւնը պայթեցուն պէս Կրետէ անցնել։

Վերջին տեղեկութիւններին նայելով՝ ապստամբութիւնը կարող է բռնկտել այսօր կամ վաղը։

Ահա մի նոր սարսափ սուլթանի համար։

Հայաստան եւ Կրետէ, ներկայ րոպէիս միայն այս երկուսն չեն, որ սարսափեցնում են Եըլդըզ Քէօսքի հրէշ բանտարկեալին. ապստամբական ձայներ են լսւում, փոքրիկ ընդհարումներ են տեղի ունենում եւ Մակեդոնիայում։

Ձայթում, ճռճռում, փլւում է ամէն կողմից Հիւանդ Մարդու խարխուլ կայսրութիւնը։ Մի հարուած, մի հարուած եւս . . . ամէն բան վերջացած կը լինի։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲԱՆԿԸ ՏԻՐՈՂ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

Յայտնի է, որ բանկը տիրող հերոսները Մարսէյլ բերուեցան։ Ֆրանսիական ֆանթօշ կառավարութիւնը, հակառակ Եւրոպական պետութեանց ներկայացուցիչների տուած պաշտօնական խոստման, մեր ընկերներին բանտը դրեց։ Հերոսները բանտից բողոքեցին, ֆրանսիական մամուլի լաւագոյն մասը կատաղի յարձակուեց կառավարութեան վրայ եւ վերջինս ստիպուած եղաւ տղաներին հանել բանտից, միայն Ֆրանսիայից բոլորովին աքսորուելու պայմանաւ։

Կառավարութիւնը իր այս որոշումը կատարեց ամենամարդի կերպով՝ նախ յանկարծակի երկու պարագլուխներին՝ Գարօին եւ Հրաչին ժընէվ ուղարկեց, իսկ մնացած 15 հոգուն փոխանակ Հիւսիսային Ամերիկա ուղարկելու, ինչպէս խոստացել էր, բռնի կերպով քշեց Բուէնէս-Այրէս (Արգենտինեան հասարակապետութիւն Հարաւային Ամերիկայում)։ Այդպիսով հայրենիքի սիրուն ամէն բան զոհող եւ կրկին զոհելու պատրաստ հերոսները եւրոպական „մեծ“ ազգի փոքրոգի կառավարութեան խաբեբայութեամբ ընկան այնպիսի մի երկիր, որը մեզնից հեռու է հազարաւոր մղոններով եւ ուր կարող էին բոլորովին անխնամ մնալ ու հայրենիքի կարօտից հալուել ու մաշուել։

Բայց այսօր, ի մեծ յաւ Սուլթանի եւ նրա բարեկամ „մեծ հասարակապետութեան“ կարող ենք հրճուանքով աւետել, որ Բուէնէս-Այրէս աքսորուած մեր ընկերներն արդէն Լօնդոն են գտնւում, բոլորովին հանդիստ ու ապահով դրութեան մէջ։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—Վերջին ժամանակներս Պոլսոյ դեսպանները կրկնապատկուած եռանդով են աշխատում։ Պատրաստում են բէֆորմների նոյն ծրագիրը Հայաստանի համար։ Թէ ինչ տեսակ բէֆորմներ են, դեռ ոչ ոք գիտէ. դեսպանները խիստ գաղտնի են պահում։ Գաղտնապահութիւնը այն աստիճանին են հասցրել, որ Աւստրիական դեսպանատան մօտ, ուր տեղի են ունենում այդ խորհուրդները եւ վճիռները դուռ ու պատուհան փակ, նոյն իսկ կառապաններին սրգելուած է կանգնել։

„Թայմզի“ հեռագիրներին նայելով՝ այժմ դեսպանները ժողովում են չարաթը չորս հինգ անգամ։ Նրանք կարծում են, որ ծրագիրը պատրաստ կը լինի փետրուարի սկիզբներին։

—Պոլսից հեռագրում են „Տանի“-ին, որ ոստիկանութիւնը փնտրում է Օսմանեան բանկի վրայ յարձակման ձեռնարկի երկու հեղինակներին, որոնք իբր թէ վերադարձել են Պոլիս։

ՆԻՒԹԱՑԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

Բ. ք-ի Դաշնակցական ուսանողական խմբից ստացուած է 125 ֆր.

Տապար ք-ի Կեդրոն. սնդուկի մէջ ստացուած են.

Գաղթավայրից-Խնձորիկից՝ Մտածող 20 ռուբլի, Մէլքօվ 10 ռուբ., Համբարձում 25 ռուբ., Էլմաս 40 ռուբ., Հէյվա 20 ռուբ., Նաւ 6 ռուբ.

Գահիրէի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացուած են.

Պերճ խուրբ 80 ղրշ ոսկի, Սուրէնեան խումբ 65 ղրշ. Գ. Երէկէն 10 ղրշ., Շ. 5 ղրշ., Բ. 5 ղրշ. Մագո 10 ղրշ., Միրիճեան 1 անգլ. ոսկի, Մէկը 5 ղրշ, Փարհատ 5 ղրշ։

Բօլգ. Վարնայի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացուած են.

Արսէնից 10 ֆր., Աշոտից 5 ֆր. 10 սենթ., Արտաշից 2 ֆր., Արայից 3 ֆր., Ագվարդից 2 ֆր., Արամից 2 ֆր.

Պողպատ խմբից 18 ֆր. 55 սանտ., Օր. Տ-ից 10 ֆր., Թորգոմեան խմբից 9 ֆր., Կայծիկ 11 ֆր., Նոր-Թաղիմից 5 ֆր. 10 սանտ., Կամաւորուց 50 ֆր., Վիրապներից 5 ֆր. 10 սանտ., Վ. Խաչատուրեան Խիզանցուց 2 ֆր., Նոյից 1 ֆր.

Սուլինայի Դաշնակցական խմբից Սարգսեանի միջոցով 20 ֆր.

Սլիւնէի „Օժանդակ“ կոմիտէի միջոցով ստացուեց Բէրմենլի կայարանի հայ եղբայրներից 20 ֆր., Շրբուն կայարանի հայ եղբայրներից 40 ֆր.

Թատնէ Մահլէ 20 ֆր.

Վ. Բ ի պ ա կ. — „Դրօշակ“-ի այս տարուայ առաջին համարի մէջ տպուած է՝ Փիլիպպօպոլի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացուած է 225 լէվ 20 ս.

Պէտք է լինէր՝ Փիլիպպօպոլի սնդուկի մէջ ստացուած է Թաթար-Բազարջիկէն 225 լէվ 20 ս.

Խմբագրութեանս դիմել հետեւեալ հասցէով՝
Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)